

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Ибрагимова Машхурахон Тураҷоновна «Майдони функционалӣ-семантикии локативӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, киёсӣ ва муқоисавӣ) пешниҳод шудааст.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Ибрагимова Машхурахон Тураҷоновна «Майдони функционалӣ-семантикии локативӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ» ба рамзи ихтисоси тасдиқнамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра мувофиқат мекунад.

Мубрамияти мавзӯи тадқиқ. Фазо ҳамчун як падидаи интегративӣ таваҷҷуҳи забоншиносонро ба худ ҷалб мекунад. Муҳаққиқон аҳамияти омӯзиши ин падида ва аҳамияти таҳияи алгоритмҳои хусусиятҳои бисёрҷанбаи онро қайд мекунанд. Аммо чунин ходисаи мураккаб, монанди кайҳон ҳануз пурра дарк карда нашудааст; аз тавзеъ ва тавсифи мукамал дар илм дур аст. Дар забоншиносии ватанӣ дар марҳалаи ҳозира ягон асари мукамале вучуд надорад, ки системаи мукамал ва зинанизомии сохтори категорияи мувофиқро пешниҳод намояд. Ин ба он асос мебахшад, ки дар ин соҳаи дониш норасоӣҳо вучуд дошта, аз олимони бархӯрдҳои куллан нава ҳалли оригиналиро талаб кунанд. Қобили зикр аст, ки категорияи локативият мавзӯи тадқиқоти илмҳои гуногун, мисли фалсафа, ҷамъиятшиносӣ, таърихи санъат, адабиётшиносӣ ва забоншиносӣ гардидааст.

Бояд таъкид намуд, ки диссертатсияи Ибрагимова М.Т. дар доираи нақшаи корҳои илмӣ-тадқиқотии Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров” таҳия гардида, фарогири яке аз масъалаҳои мубрами пажӯҳишҳои забоншиносии муосири тоҷик мебошад.

Диссертант дар назди худ мақсад гузоштааст, ки таҳлили майдони функционалӣ-семантикии локативӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ва муайян намудани хусусиятҳои изоморфӣ ва алломорфии онҳо забонҳои муқоисашаванда мебошад” (Автореферат, с. 8). Барои расидан ба ин мақсад ӯ дарёфт ва муқоиса намудани воситаҳои гуногунсохти забони ифодакунандаи маънои локативият дар забонҳои киёсшаванда, инъикос намудани шабоҳату тафовути нишондиҳандаҳои майдонҳои хурди ҷойгиршавӣ ва ҷойивазкунӣ дар ҳар ду забони киёсшаванда, баровардани хулосаҳои мушаххаси илмӣ дар асоси таҳқиқоти бастоварда аз вазифаҳои

аслии худ шумурдааст. Чунонки аз мухтавои диссертатсия бармеояд, муаллифи он ба мақсади худ ноил гардида, аз уҳдаи иҷрои вазифаҳое, ки дар ростои таҳқиқот қарор додааст, ба хубӣ баромадааст.

Ҳангоми таълифи диссертатсия таҳқиқоте, ки дар самти функционалӣ-семантикии локативӣ ва ҳамчунин асарҳои муҳаққиқони барҷастаи ватаниву хориҷӣ, аз ҷумла А.В. Бондарков, Ю.В. Власова, В.Г. Гак, Б.А. Илиш, Е. И. Шенделс, О. Есперсен, В.С. Расторгуева, Б. Ниёзмӯҳаммадов, Н. Маъсумӣ, Ш. Рустамов, П. Ҷамшедов, С. Назарзода, О.Ҳ. Қосимов, С. Ҷоматов ва дигарон анҷом дода шудаанд, ба сифати асоси назариявӣ мавриди истифода қарор гирифтааст.

Дарачаи навгонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуқтаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд. Таҳлили муқоисавии сохтор ва нишондиҳандаҳои таркибии майдони функционалӣ-семантикии локативӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ба доираи таҳқиқи назариявӣ ва амалии масъалаҳои дастури функционалӣ шомил аст. Муҳаққиқ дар мукаддимаи диссертатсия қайд намудааст, ки солҳои охир дар забоншиносии муқоисавӣ сохтор ва таркиби майдонҳои функционалӣ-семантикии модалият, замон, таксис ва амсоли он муфасссал таҳлилу таҳқиқ шудаанд. Ҳамзамон, зикр гардидааст, ки воҳидҳои гуногунсохтори забонии ифодакунандаи макон дар забони англисӣ ва тоҷикӣ аз тарафи донишмандони нуктасанҷ ботафсил пажӯҳиш шуда бошанд ҳам, аммо таҳқиқи муқоисавии воҳидҳои мазкур дар ҳудуди майдони функционалӣ-семантикии локативӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ то имрӯз мавриди омӯзиши муфасссал қарор нагирифтааст, ки ин масъала муъимияти мавзӯи интихобшударо асоснок менамояд. Аз ин сабаб, ба риштаи таълил кашидани майдони функционалӣ-семантикии локативӣ дар ду забони муқоисашаванда, ки воҳидҳои гуногунсохти забонии ифодакунандаи маънои маконро фарогир аст, яке аз мавзӯҳои мубрам ва саривақтӣ мебошад. Омӯзиши муқоисавии майдони функционалӣ-семантикии локативӣ, яъне низоми воситаҳои гуногунсатҳи ифодаи маънои локативият дар заминаи маводи фаровони фактологӣ забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ сурат гирифта, дарёфт намудани хусусиятҳои монанд ва фарқкунандаи сохтор ва нишондиҳандаҳои майдони функционалӣ-семантикии локативӣ дар забонҳои муқоисашаванда мубрамии мавзӯи таҳқиқотро ташкил додааст.

Мазмуни вазифаи семантикии локативӣ ба маънои воҳидҳои ҳоси забонӣ, таркибҳо ва таркибҳои онҳо асос ёфта, таъсири мутақобилаи ҷиҳатҳо ва сатҳҳои гуногуни забонро инъикос намуда, тарзи ҳоси ифодаи забонии категорияи таносуби фазоиро дар бар мегирад. Аз ин рӯ, категорияи функционалӣ-семантикии локативият ва вазифаҳои семантикии он, ки бо

воситаҳои бисёрсатҳии забони мушаххас дар маънои худ амалӣ мешаванд, мазмуни семантикии лингвистии локативиро ифода мекунанд, ки инъикоси категорияи равонии таносуби фазой мебошад.

Фазо ва вақт чун шаклҳои мавҷудияти материя объективӣ буда, ба субъекти шинохти онҳо вобаста набуда, универсалӣ мебошанд ва воситаҳои забонии ифодаи ин категорияҳо гуногунанд. Забонҳои гуногунсохт маҷмуи гуногун, масалан, воситаҳои морфологӣ ифодаи муносибатҳои фазоиро доранд.

Бинобар ин, мавзӯе, ки Ибрагимова М.Т. барои таҳқиқи илмӣ диссертатсия интихоб кардааст, яке аз мавзӯҳои мубрами забоншиносии муосири англис ва тоҷик ба шумор рафта, дорои аҳаммият ва арзиши баланди илмӣ мебошад. Барои муайян намудани нишондиҳандаҳои таркибии майдони функционалӣ-семантикии локативӣ, мақоми онҳо дар таркиби майдон ва паҳншавии нишондиҳандаҳо дар дохили майдон, ки барои омӯзиши муқоисавӣ дар забонҳои қиёсшаванда заминагузор буда, мусоидат хоҳад кард. Таҳқиқи мавзӯи мазкур ҳамчунин аҳаммияти забоншиносӣ дошта, ба пажӯҳиши масъалаҳои мавзӯи рисола, маводи гаронбаҳоеро муҳайё месозад.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда аз инҳо иборат аст:

- таҳқиқи воситаҳои ифодаёбии муносибатҳои фазой дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар чорҷӯбаи майдони функционалӣ-семантикии локативӣ;
- муносибатҳои фазоии статикӣ ва динамикӣ шартӣ асосии ҷудокунӣи майдони функционалӣ-семантикии локативӣ;
- майдони функционалӣ-семантикии локативӣ иборат аз ду майдони хурд, яъне майдони хурди ҷойгиршавӣ ва ҷойивазкунӣ;
- майдони нишондиҳандаҳои музофоти майдонҳои хурди ҷойгиршавӣ ва ҷойгиркунӣ ва амсоли инҳо.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Тавсия ва хулосаҳо, инчунин истифодаи амалии натиҷаҳои тадқиқот аз тарафи диссертант илман асоснок карда шудаанд ва метавонанд дар самтҳои тадқиқи муқоисавӣи смайдони вазиравӣ-маъноии маконгарӣ дар забонҳои гуногунсохт метавон ба бардоште расид, ки натиҷаҳои ҳосилшударо ҳангоми таҳияи дастурҳои таълимӣ аз грамматикаи назариявӣ ва амалии забонҳои муқоисашаванда истифода шавад.

Таҳқиқи баррасии мавзӯ дар диссертатсия бар мабноси усулҳои асосии таҳқиқот усули мушоҳида, гипотетикӣ-дедуктивӣ, тасвир ва хулосабарорӣ, дар мавридҳои зарурӣ усулҳои роиҷи забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ ва типологӣ низ ба кор гирифта шудаанд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз мукаддима, се боб, хулоса ва феҳристи осори истифодашуда иборат буда, ҳаҷми умумии он 172 саҳифаи чопи стандартӣ компютери ро ташкил мекунад.

Дар мукаддимаи диссертатсия, тибқи расмиёти маъмулӣ, муҳиммияти мавзӯи диссертатсия асоснок гардида, мақсад ва вазифаҳои он, навоариҳои илмӣ, усул ва методҳои таҳқиқот, мабнӯи методологӣ ва назариявӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалии диссертатсия муайян ва нуктаҳои, ки барои дифоъ пешниҳод мешаванд, баён гардидааст.

Боби аввали диссертатсия— «Майдони функсионалӣ-семантикии локативӣ дар забоншиносӣ ва муаммоҳои он» унвон дошта, аз се фасл иборат аст.

Зикр мегардад, ки дастури функсионалӣ шӯҳаи махсуси забоншиносӣ буда, ба омӯзиш ва таҳқиқи вазифаҳои категорияҳои универсалии забон асос ёфта ва воҳидҳои забониро аз рӯи вазифаашон дар гуфтор таҳқиқ менамояд.

Муаллиф дар зербӯҳҳои боби мазкур нигоштааст: “Омӯзиши муносибатҳои фазоӣ дар ҳамҷоягӣ бо воситаи ифодаҳои он ба сифати майдони функсионалӣ-семантикӣ имкон медиҳад, ки дар асоси принсипи функсионалӣ далелҳои забонии аз ҷиҳати сохт ва сатҳи ҷойгиршавӣ гуногун дар системаи ягона ҷамъоварда, мавриди омӯзиш қарор гиранд”(с.32) кодили қабул мебошад.

Ҳар як фасл бо натиҷагириву хулосаҳои мушаххас ҷамъбаст гардидааст.

Дар боби дуюми диссертатсия — «Сохтори майдони хурди ҷойгиршавӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ», ки фарогири ду фасл мебошад. Дар он зикр мегардад, ки унсурҳои таркибии майдони хурди ҷойгиршавӣ дар забонҳои муқоисашаванда якранг нестанд, аз ин рӯ майдони хурди ҷойгиршавӣ ба категорияи функсионалӣ-семантикии локативият асос ёфтааст. Маркази майдони хурди ҷойгиршавиро дар ҳар ду забонҳои муқоисашаванда як нишондиҳанда, яъне таркибҳои пешояндӣ-исмӣ ташкил додааст. Таркибҳои пешояндӣ-исмӣ бо феълҳои статикӣ якҷоя меоянд, ки ин падида дар ҳар ду забон ба назар мерасад, ки яке аз хусусияти ба ҳам монанди ду забони қиёсшаванда ба ҳисоб меравад.

Муҳаққик дар ин боб дарҷ намудааст, ки таркиби пешояндӣ-исмӣ дар ҷумла вазифаи ҳоли макнӯро иҷро менамояд. Инчунин муаллифи рисола муайян намудааст, ки ибораҳо дар ифодаҳои муносибатҳои гуногуни фазоӣ, макнӯ, ҷойивазкунӣ ва замнӯи васеъ истифода мешаванд(с. 46).

Боби сеюми диссертатсия— «Майдони хурди ҷойивазкунӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ» унвон гирифта, аз ду фасл таркиб ёфтааст. Дар фасли якуми боб майдони хурди ҷойивазкунӣ дар забони англисӣ мавриди қорбурд аз ҷониби муаллифи асар қарор гирифтааст. Дар зери мафҳуми ҷойивазкунӣ, яъне ҳаракат дар фазо, ҳаракат нисбати макнӯ бо тайкунии ягон фазо фаҳмида мешавад, ки

олими рус В.А. Плунгян ҳаракат дар фазоро ҳамчун тағйирёбии макон шарҳ медиҳад [ниг. ба адабиёт дар рисола 141, с.60].

Дар ин боб муаллиф кушиш ба харҷ дода, масъалаҳои назариявӣ ва таҳлили майдони хурди ҷойивазкунӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар пеши худ гузошта, мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Дар қисмати хулоса натиҷаҳои асосии таҳқиқоти ба анҷомрасида баён карда шудаанд, ки дар ташаккули хусусиятҳои функционалӣ-семантикии услубии рисолаҳо ба таври муфассал ҷой дода шудааст.

Мавод ва матолиби рисола метавонад дар оянда зимни таҳқиқоти умумӣ ва густардаи марбут ба майдони функционалӣ-семантикӣ дар ифодаи вазифаи амиқи муоширатӣ хеле муҳим буда, ҳамчунин таълиму тадриси забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ва курсу семинарҳои тахассусӣ дар мактабҳои олӣ ва таълифи барномаҳову дастурҳо ва васоити таълимӣ оид ба ин фанҳо истифода гардад. Матолиби дастурии назариявӣ ва амалии забонҳои англисӣ ва тоҷикии ҷамъовардашуда ҳамчунин барои нашри рисолаҳои илмӣ аз рӯйи ихтисоси марбут метавон заминаи муфид фароҳам оварад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ аз он иборат, ки таҳқиқоти мазкур дар омӯзиш ва таҳлили минбаъдаи дар муайян намудани паҳлуҳои мухталифи майдони функционалӣ-семантикӣ дар забонҳои гуногунсохт ҳамчун воҳиди илмӣ ба муҳити муносибатҳои фазоӣ тааллуқ доранд дар доираи донишҳои илмӣ забоншиносии муосир, ки хулосаҳои он пойгоҳи муайяни назариявиро дар омӯзиши минбаъдаи масъалаҳои мухталифи ҷойгиршавии майдон ва ифодаи марбут ба онро дар забонҳои муқоисашаванда, дар таҳлили дигар низомҳои он ва дар маводи дигар забонҳо мусоидат мекунад.

Маводи диссертатсияро дар курсҳои махсуси грамматикаи функционалӣ, грамматикаи назариявӣ ва амалии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, курсҳои назрии тарҷума ва типологияи муқоисавии забонҳо, ҳангоми навиштани рисолаҳои илмӣ аз рӯйи ихтисоси марбут метавон истифода кард.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Нуктаҳои асосии диссертатсия дар конференсия ва ҷамъишҳои илмӣ ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ, ки дар байни солҳои 2018-2024 баргузор гардидаанд, ироа гардидааст. Аз рӯйи мавзӯ 9 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 4 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳое, ки ҚОА-и назди Президенти ҚТ таъйид намудааст, нашр шудааст.

Кори диссертатсионии Ибрагимова М.Т. дар асоси меъёрҳои (стандарт) нави илмӣ таҳия гардидааст. Тарзи овардани иқтибос, таҳияи бобу фасл ва зерфаслҳо, хулосаву рӯйхати адабиёти истифодашуда мутобиқи талаботи меъёрҳои муосири таълифи қорҳои илмӣ таҳқиқотӣ сурат гирифтааст.

Дар баробари дастовардҳои зикршуда диссертатсия ва фишурдаи он аз камбудиву норасоӣҳо низ ҳолӣ нестанд, ки зикри онҳо барои такмили минбаъдаи кори илмӣ хеле муфиданд, аз ҷумла:

1. Бахши тавсифи умумии таҳқиқоти диссертатсия “Асосҳои назариявии таҳқиқот” хеле кам ба назар мерасад. Хуб мешуд, ки муаллифи диссертатсия ба масъалаи мазкур диққати ҷиддитаре медод.
2. Диссертант дар боби сеюми рисола, ки ба хусусиятҳои майдони ҷойивазкунӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бахшида шудааст, танҳо ба таҳлили имконоти ҳаракат дар фазо маҳдуд гашта, имконоти услубии феъл ва ҳиссаҳои ёвари нутқро аз мадди назар дур кардааст.
3. Дар раванди таҳқиқ муаллифи диссертатсия аз сарчашмаҳои зиёде иқтибос овардааст ва назари муҳаққиқонро ба ин ё он масъалаи илмӣ баён намудааст, аммо ин назарҳоро аз дидгоҳи интиқодӣ баррасӣ накарда, ақидаи худро нисбат ба онҳо пурра баён наменамояд.
4. Хуб мешуд, ки диссертант дар оянда, дар таълифи монографияи кори илмӣ, хусусиятҳои назариявии мавзӯи таҳқиқшавандаро дар забонҳои муқоисашаванда дар зербобҳои алоҳида муқоиса карда, хусусиятҳои хос ва тафовутҳои онро муайян намояд.
5. Дар баъзе саҳифаҳои диссертатсия ва автореферат ғалатҳои услубӣ, имлоӣ ба ҷашм мерасанд (с. 9, 13, 22 ва ғ.).
6. Нуқсонҳои дорои хусусияти техникӣ дар дастгоҳи библиографии диссертатсия мушоҳида мегарданд.

Дар маҷмӯъ, норасоӣҳои зикршуда ба ҳеҷ ваҷҳ аҳаммияти таҳқиқоти анҷомдодашударо ҳалалдор намесозад, зеро аксари онҳо ислоҳпазиранд ва ба мазмуну муҳтавои диссертатсия ва дастовардҳои илмии муҳаққиқ таъсири ҷиддӣ намерасонанд.

Фишурдаи диссертатсия (ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ), осори илмиву мақолаҳои дар ин замина нашркардаи диссертант мазмуну муҳтавои диссертатсияро ба пуррагӣ инъикос ва ифода меkunанд.

Хулосаҳои муҳтасари кори диссертатсионӣ, ки бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар охири автореферати диссертатсия оварда шудаанд, тибқи талаботи ҷорӣ Комиссияи олии атестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, моҳияти илмии кори мазкурро ба таври фишурда инъикос менамоянд.

Диссертатсия ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шурои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илӣ, ки ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шурои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ

гардидаанд, пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он Ибрагимова М.Т. сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Профессори кафедраи забонҳои хориҷии
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
доктори илмҳои филологӣ

Раҳмон Наргис Шариф

Суроға: 734003 ш. Душанбе, н. Сино, хиёбони
Нусратулло Махсум 8/4, 43
Телефон: 917-09-02-99;
Email: nargisbonu66@mail.ru.

Имзои профессор Раҳмон Н.Ш. ро расдиқ мекунам:

Сардори раёсати кадрҳо, коргузори
ва корҳои махсуси АИДНИИТ

Зоирхонзода Фаромуз
Зоирхон

Суроға: 734003 ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33
Тел.: (992 37) 224-17-86
www.apa.tj